

ТЕМА 3. ПРОГРАМА ТА МЕТОДИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

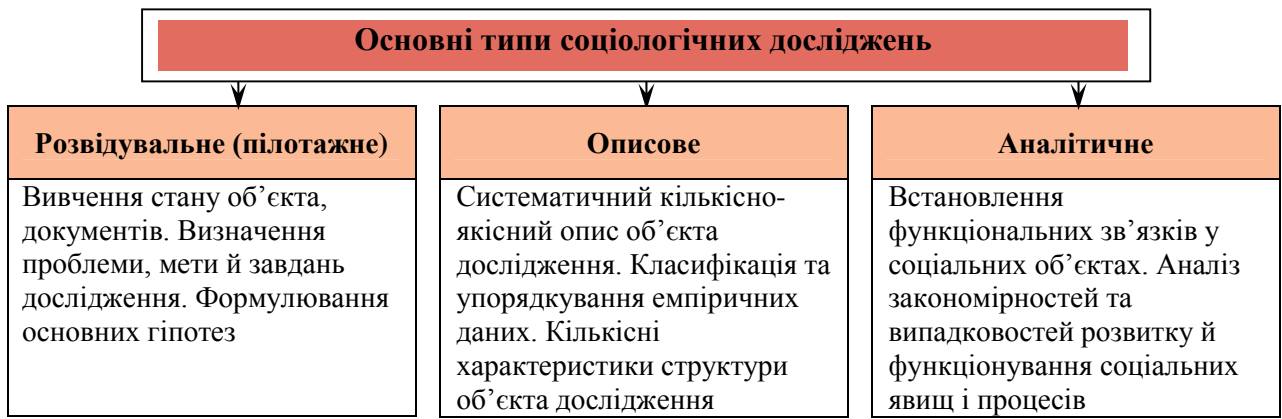

Основні ключові поняття і терміни, які повинен ЗАСВОЇТИ студент, вивчаючи цю тему

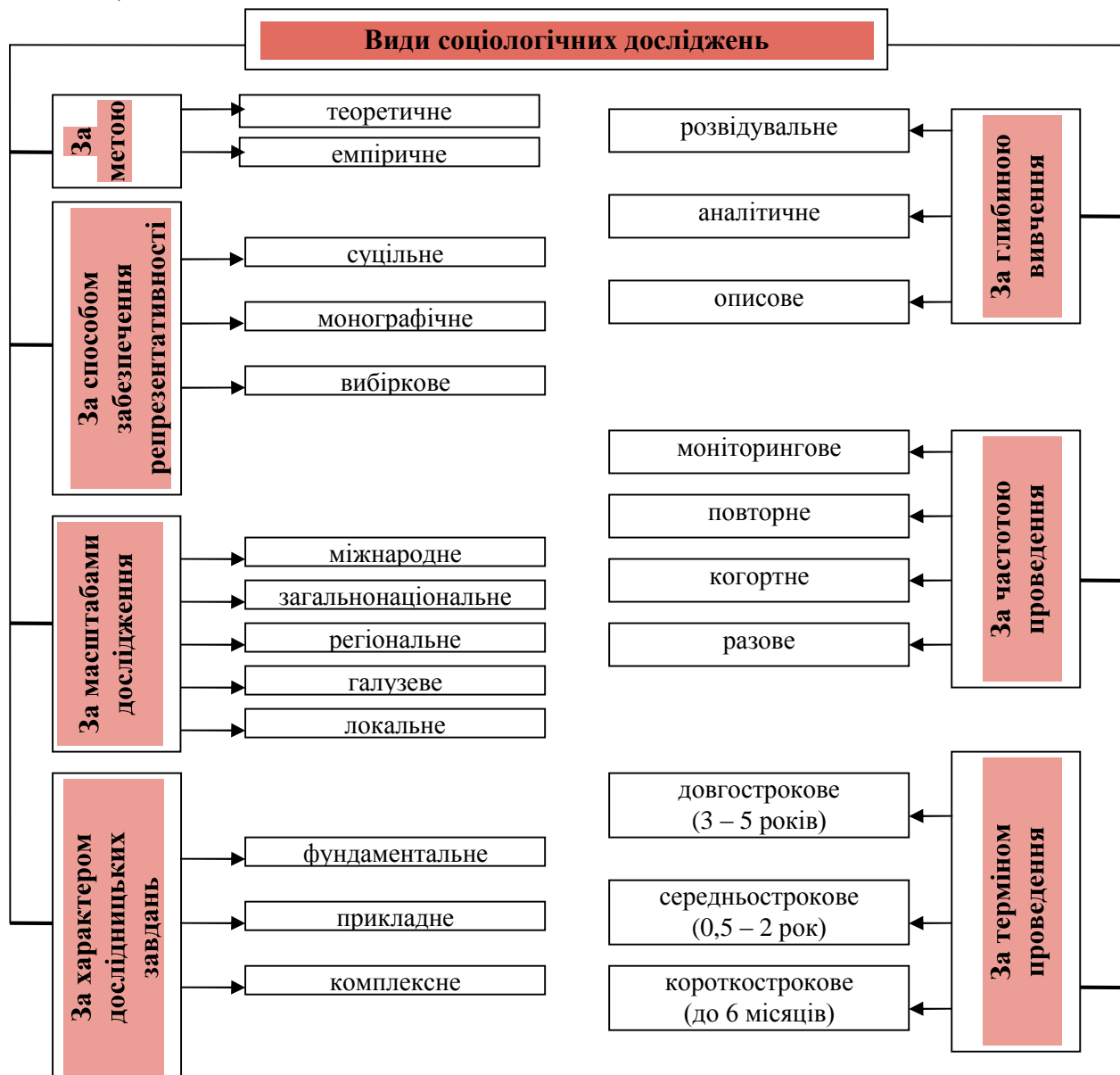
- емпіричне соціологічне дослідження;
- моніторингове дослідження;
- вибіркове дослідження;
- програма соціологічного дослідження;
- випадкова вибірка;
- стихійна вибірка;
- квотна вибірка;
- респондент;
- метод опитування;
- контент-аналіз документів;
- метод спостереження;
- генеральна сукупність;
- вибіркова сукупність;
- репрезентативність.

1. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЕМПІРИЧНОГО СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.

Емпіричне соціологічне дослідження – це нагромадження, збір фактичного матеріалу в обраній галузі на основі різних соціологічних методів отримання інформації (опитування, аналізу документів, спостереження, експерименту), первинна обробка інформації та узагальнення, яке спрямоване на розв'язання конкретної соціальної проблеми.

Існують також інші види досліджень: за частотою проведення (моніторингове, повторне, когортне, лонгітюдне, разове); за способом забезпечення репрезентативності (суцільне, монографічне, вибіркове); за масштабами досліджень (міжнародне, загальнонаціональне, регіональне, локальне) тощо.

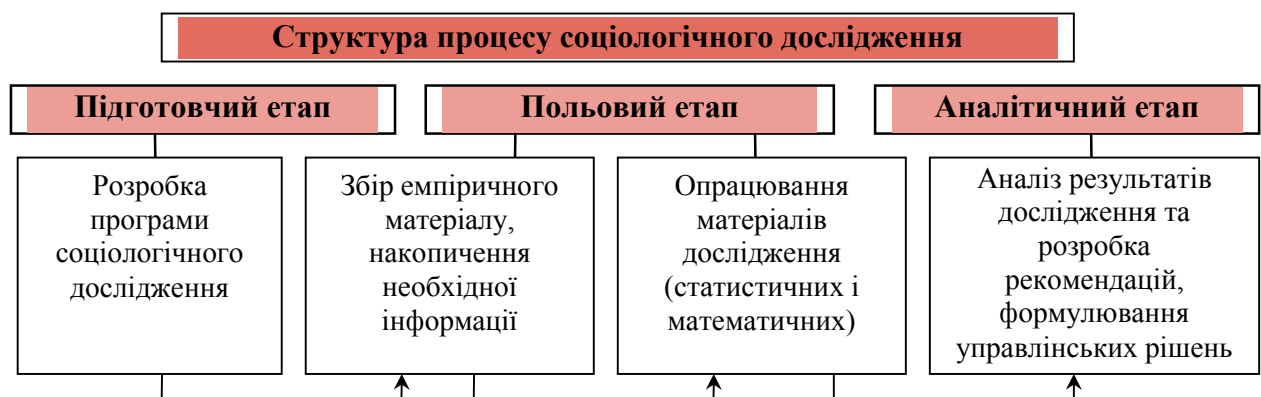
Моніторингове дослідження являє собою цілісну систему визначення змін в суспільстві на основі аналізу масових уявлень про них. Для цього проводяться щомісячні чи щоквартальні експрес-опитування з найбільш актуальних проблем.

Панельне дослідження – це дослідження, при якому обстежуються одні й ті самі люди через однакові часові інтервали (за умов здійснення якогось соціального заходу тощо).

Лонгітюдне дослідження, його проведення і повторення залежить від генезису спільноти, яка вивчається, тобто коли ця спільнота досягає певної стадії свого розвитку.

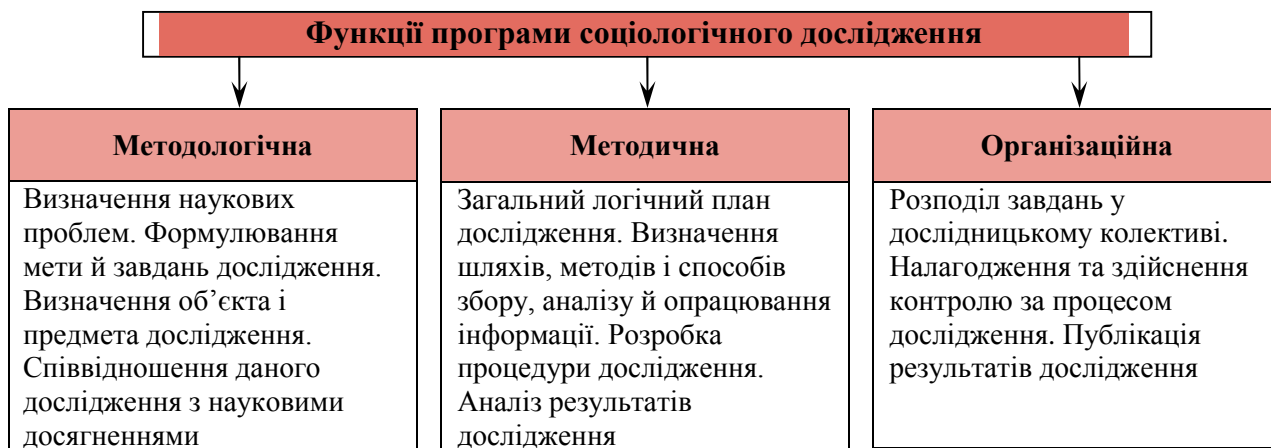
Вибіркове дослідження проводиться за певним типом вибірки (певні процедури входження респондентів у вибіркочу сукупність).

Будь-яке соціологічне дослідження – це специфічний процес діяльності та конкретної роботи суб'єктів дослідження, який має свою структуру.

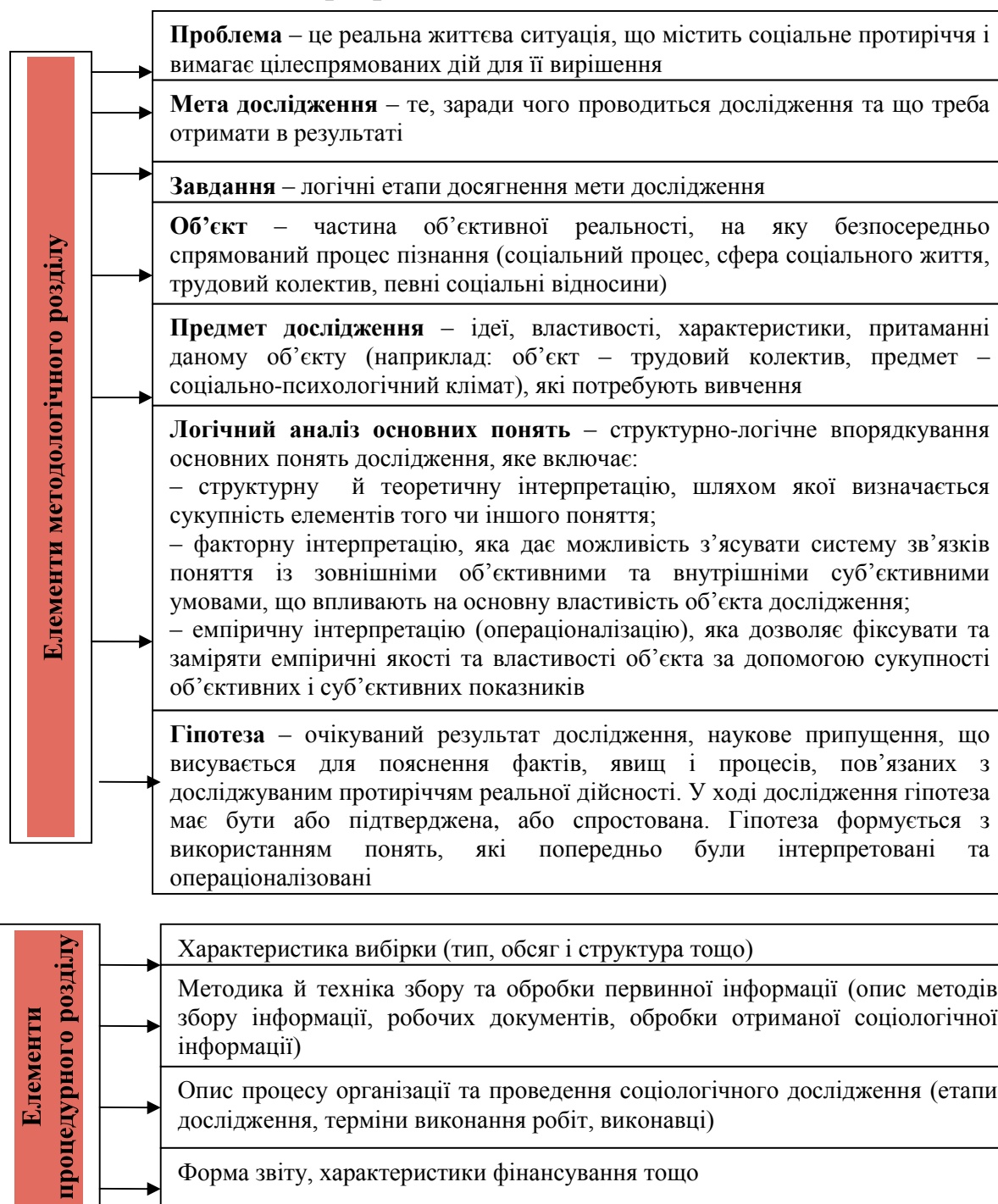
2. ПРОГРАМА СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.

У реальній соціальній або виробничій практиці будь-який процес раціональної трудової діяльності вимагає розробки та реалізації науково обґрунтованої програми. Програма соціологічного дослідження включає і теорію, і методологію, і організацію конкретного вивчення, аналізу та висвітлення окремого соціального процесу або явища. Виходячи з цього, вона виконує три основні функції: методологічну, методичну та організаційну.

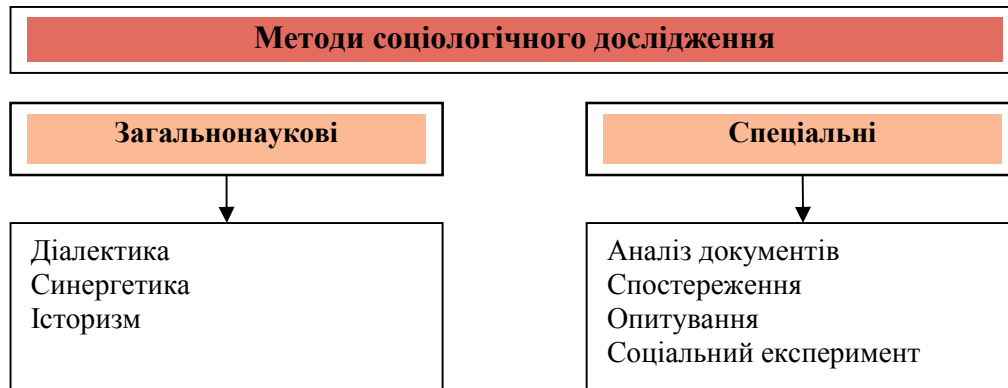
Схема програми соціологічного дослідження

Програма соціологічного дослідження – це основний науковий документ, що відображає методологічні та організаційно-процедурні основи дослідження соціальної реальності, конкретні явища і процеси суспільного життя.

3. МЕТОДИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.

Методи соціологічного дослідження – це способи одержання теоретичної або емпіричної інформації в процесі соціологічного дослідження (отримання нових знань про об'єкт вивчення). Методи соціологічного дослідження можуть носити загальнонауковий або спеціальний характер.

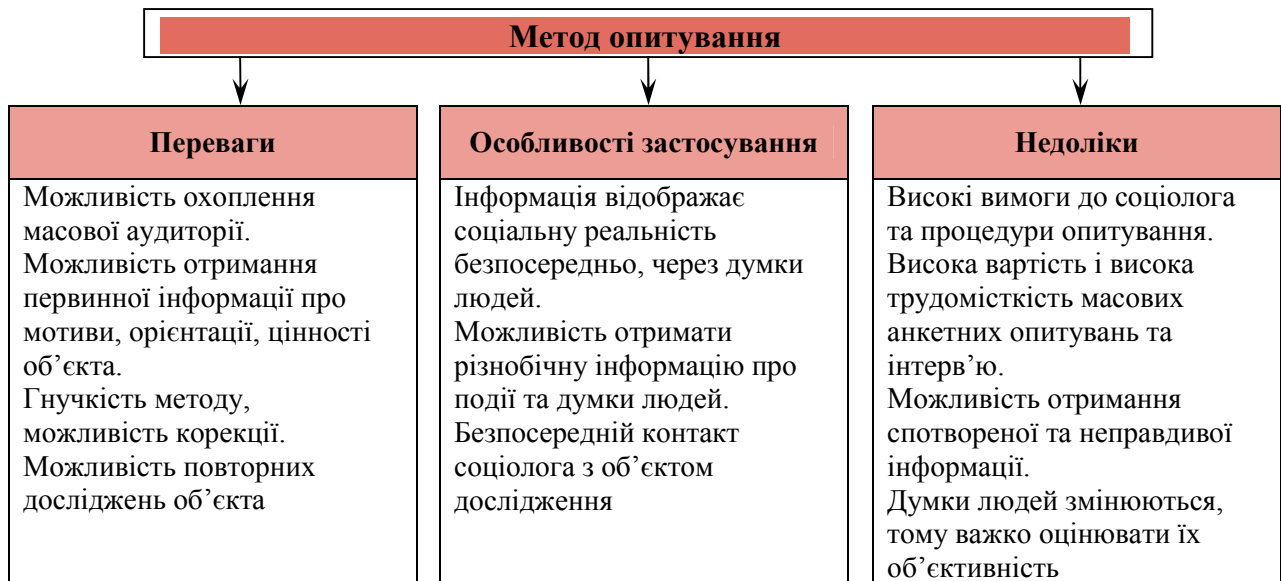

Спеціальні методи конкретного емпіричного дослідження забезпечують збір, накопичення, використання необхідної інформації про кількісні та якісні характеристики об'єкта вивчення і проведення грамотного якісного аналізу соціальних проблем. Кожен із спеціальних методів має своє призначення та власні характеристики.

Зазвичай, ці методи вживаються комплексно, що забезпечує максимальну надійність і об'єктивність отриманих даних.

Методи опитування

Методи опитування – один із способів отримання первинної соціологічної інформації шляхом постановки в письмовій формі питань до окремої людини або більш чи менш широкої групи людей. Це важливий метод соціального дослідження, яким часто користуються, особливо в процесі вивчення громадської думки, коли важливо отримати інформацію про оцінки та міркування певної групи людей.

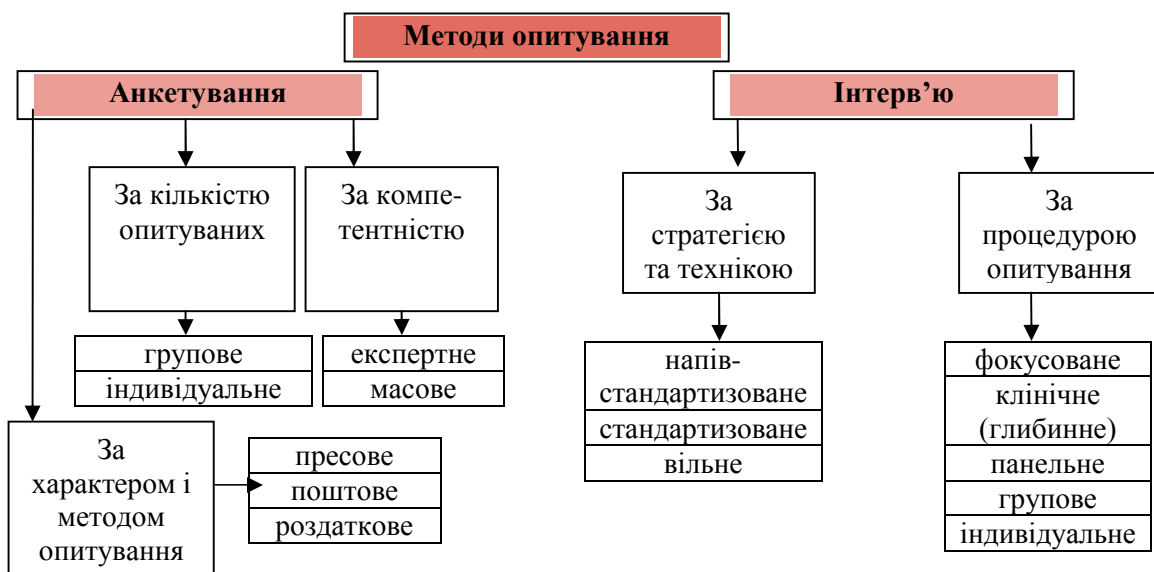
Опитування ґрунтується на використанні опитувального листа, який містить багато запитань до респондентів з певної проблеми.

Респондент – людина, яка дає відповіді на запитання анкети, бланка інтерв'ю.

В соціології використовуються різні види опитування. За характером взаємозв'язків соціолога і респондента опитування поділяють на заочні (анкетні) й очні (інтерв'ю).

Анкетування передбачає самостійне заповнення анкети респондентом.

Інтерв'ю – це такий спосіб опитування, коли інформація здобувається через безпосередню соціально-психологічну взаємодію (бесіду) інтерв'юєра з респондентом для розв'язання проблеми, яка вивчається.

Роздаткове опитування – анкета роздається респондентам для індивідуального заповнення.

Поштове опитування – анкета розсилається потенційним респондентам через пошту і також через пошту отримується виконавцем дослідження.

Телефонне опитування відбувається через телефонний зв'язок з респондентом. Достатньо поширене останнім часом. Основа для вибірки – телефонний довідник, у якому всі абоненти квартирних телефонів розташовані в алфавітному порядку.

Пресове опитування – такий вид масового опитування, що реалізується через публікацію анкети у пресі з проханням до читачів відповісти на опубліковані запитання.

Соціометричне опитування – специфічний метод опитування, який використовується для вивчення безпосередніх контактів і міжособистісних відносин у малих соціальних групах. Дозволяє виявити рівень і спрямованість симпатій, антипатій, переваг у міжособистісних взаємодіях.

Індивідуальне опитування, коли соціолог роздає анкети індивідуально кожному респонденту, домовляючись про термін повернення, або пояснює особисто правила заповнення, цілі та завдання опитування, а потім очікує, коли респондент заповнить і поверне анкету.

Масове опитування – засіб вивчення громадської думки різних груп населення, які не є спеціалістами з досліджуваної проблеми, про різні сфери суспільного життя, суспільні явища, проблеми, події.

Експертне опитування – вид опитування, об'єктами якого є фахівці з проблеми, що вивчається. Такий вид опитування відрізняється від масового тим, що експерти відповідають не анонімно, тобто вони повинні бути зорієнтовані на активне співробітництво з дослідниками, розуміти суть поставленої проблеми. Для цього виду опитування дуже важливим є вибір експертів за рівнем їх компетентності. Проводиться якісний аналіз результатів дослідження, але числовий показник також не ігнорується.

Найбільш поширений інструмент опитування – це соціологічна анкета, яка має систему запитань з проблеми дослідження. Для того, щоб отримати достовірну й репрезентативну інформацію за допомогою анкети, необхідно знати особливості різних запитань.

Класифікація запитань за логічною природою

- **Основні запитання** – це запитання, відповіді на які є базою для побудови висновків про явища, які вивчаються. Саме вони становлять більшу частину анкети.
- **Запитання-фільтри** використовуються для того, щоб відсіяти некомпетентних осіб при опитуванні з проблем дослідження, або ж для того, щоб виділити частину респондентів зі всього масиву за певною ознакою.
- **Контрольні запитання** служать для перевірки стійкості, правдивості й несуперечливості відповідей, визначення їх достовірності та щирості. Контрольні запитання, зазвичай, розташовуються в анкеті на деякій відстані як від основного запитання, так і одне від одного. Різновидом контролю може

бути повторне опитування із збереженням тих самих умов (панельне опитування) або опитування 5 – 10 відсотків осіб, опитаних раніше.

Види запитань за характером відповідей

Відкриті запитання передбачають вільну форму відповіді й не надають варіантів відповідей, наприклад: «Скажіть, будь ласка, що могло б сприяти підвищенню Вашого інтересу до політики?».

Запитання напівзакритого типу – до них наводиться декілька варіантів відповіді, а також передбачається можливість надання свого варіанту відповіді, наприклад: «Чим Ви займаєтесь у вільний час? Просимо позначити ті з нижче наведених варіантів, що збігаються з Вашою думкою:

- 1) відвідую рідних і знайомих;
- 2) зустрічаюся з друзями;
- 3) слухаю радіо;
- 4) читаю книгу;
- 5) займаюся рукоділлям;
- 6) ваш варіант відповіді (*напишіть*) _____».

Запитання закритого типу – мають лише одну відповідь, наприклад: «Укажіть Ваш вік:

- 1) 18 – 30 років;
- 2) 31 – 50 років;
- 3) більше 50 років».

Запитання-меню пропонує респонденту вибрати будь-яке поєднання варіантів запропонованих відповідей.

Запитання-шкала – варіанти відповідей на це запитання даються у вигляді шкали, в якій необхідно відзначити той чи інший показник.

Дихотомічні запитання – передбачають одну відповідь з двох можливих, наприклад: «Чи вірите Ви у гороскопи й астрологічні прогнози?» Відповідь: «Так» або «Ні».

Сама анкета зазвичай складається з трьох частин.

Перша – звернення до респондента, у якому формулюється мета опитування, аргументується соціальне значення дослідження, гарантується анонімність (за необхідності), роз'яснюється спосіб заповнення анкети, висловлюється подяка респонденту за згоду взяти участь в опитуванні.

Другу частину складають основні запитання, які починаються з найпростіших, а закінчуються найбільш складними.

Третя частина анкети, так звана «демографічка», складається із запитань соціально-демографічного характеру, сформульованих у закритій формі (стать, вік, соціальний стан, освіта і таке інше). Приклад анкети можна знайти у кінці четвертого розділу цього посібника.

Різновиди інтерв'ю за рівнем формалізації

Вільне інтерв'ю (нестандартизоване) – це невимушена бесіда інтерв'юера з респондентом, яка проводиться за програмою дослідження без деталізації

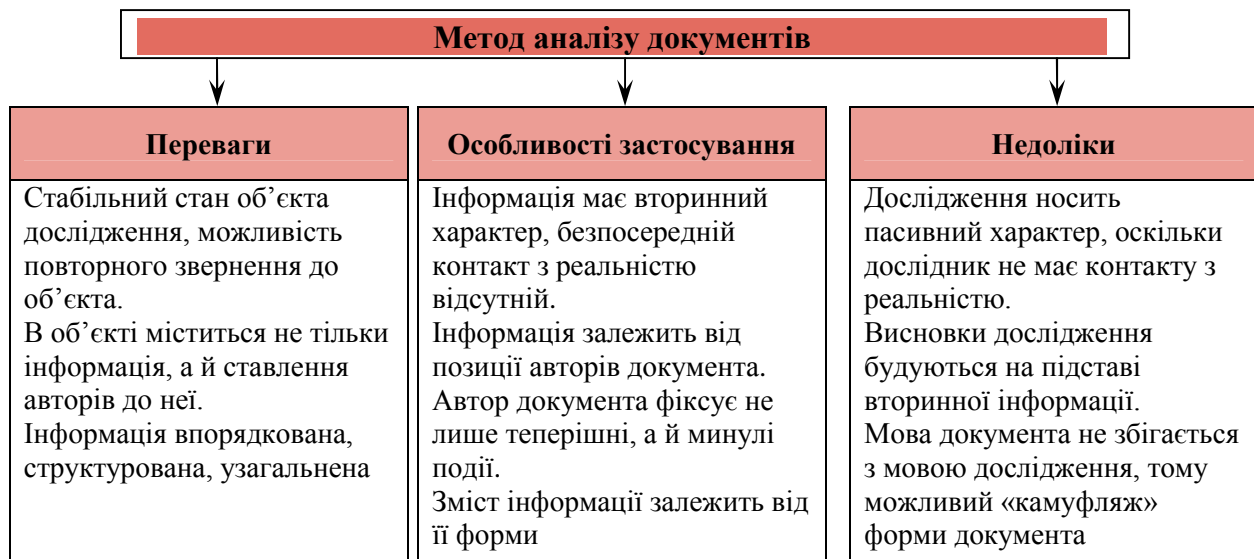
запитань. Цей вид інтерв'ю важливо провести на початковій стадії дослідження з метою формулювання гіпотез або на заключній стадії для формулювання загальних висновків дослідження, розробки практичних рекомендацій.

За **стандартизованого (формалізованого) інтерв'ю** спілкування інтерв'юєра і респондента регламентовано детально розробленим питальником та інструкцією інтерв'юєра, який зобов'язаний точно дотримуватись сформульованих запитань та їх послідовності.

Напівстандартизоване інтерв'ю – це метод отримання інформації, в якому є елементи як формалізованого, так і неформалізованого інтерв'ю. Застосовується найчастіше для опитування фахівців – експертів з проблеми, яка вивчається.

Аналіз документів

Аналіз документів – це діяльність, яка дозволяє соціологу виявити певні особливості явищ і процесів, що були зафіксовані у певних документах (листах, протоколах, кіноплівках тощо). Документом у соціології вважається все, що зафіксовано у будь-якому вигляді, придатному для вивчення. Тому аналіз документів у соціології – це сукупність методичних процедур, які застосовуються для одержання з документальних джерел соціологічної інформації, необхідної для вирішення дослідницьких завдань (вивчення проблемної ситуації, всебічний аналіз об'єкта, максимально повна та глибока інтерпретація отриманих даних).

Безліч видів документів по-різному використовуються у соціологічних дослідженнях, але існує два основних методи аналізу документів: традиційний (класичний) та формалізований (контент-аналіз – від англ. *content-analysis* – аналіз змісту).

Традиційний аналіз документів – це сукупність логічних прийомів, що спрямовані на розкриття основного змісту документа, який вивчається в цілому, тобто соціолог, вивчаючи документ, логічно пояснює його зміст за різними ознаками.

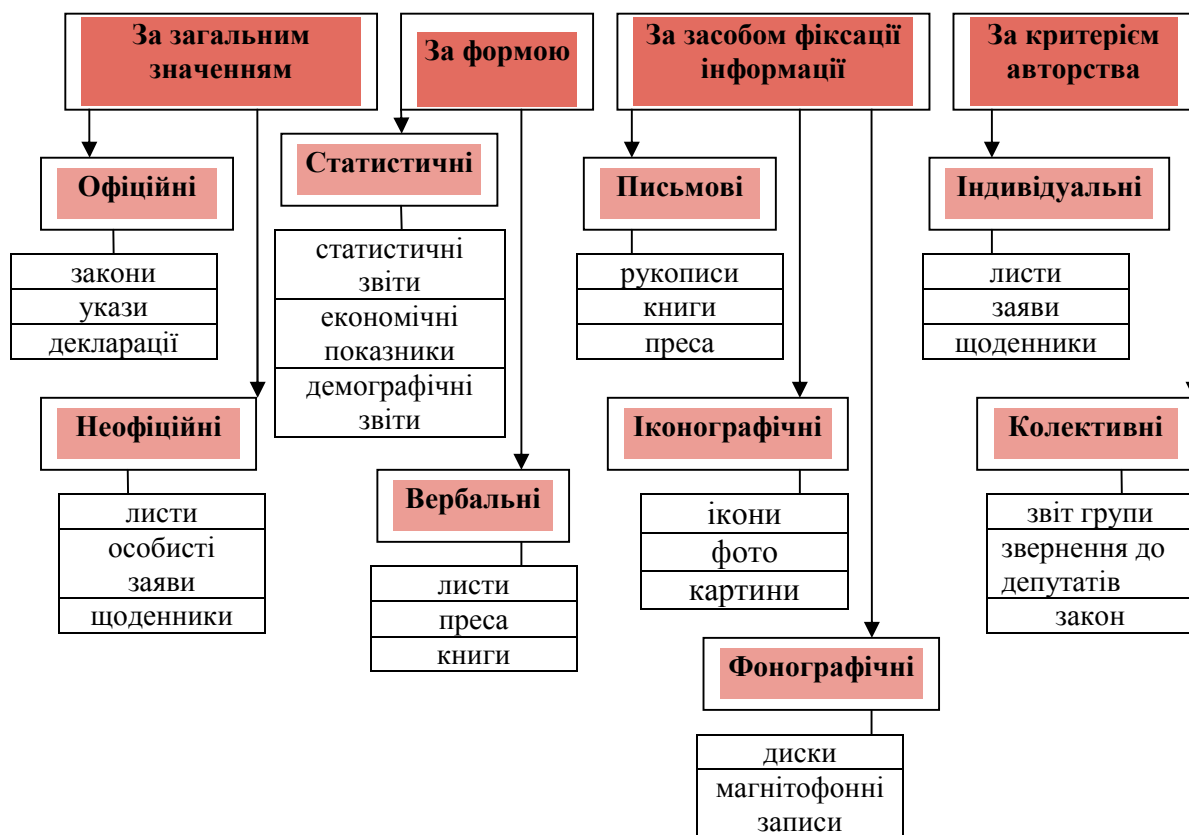
Контент-аналіз документів – це метод якісно-кількісного розгляду документів з метою одержання об'єктивної, систематизованої й узагальненої

інформації про соціальну реальність. Процедура контент-аналізу являє собою алгоритмізоване виділення в тексті певних елементів змісту, що цікавлять дослідника, далі відбувається класифікація виділених елементів відповідно до концептуальної схеми, потім підрахунок і подання результатів у кількісному вигляді.

Елементами змісту можуть виступати:

- а) окремі слова (терміни, прізвища політичних діячів, назви партій, рухів, географічні назви тощо);
- б) судження, фрагменти тексту;
- в) оцінки, точки зору, аргументи і под.;
- г) різні види публікацій (за тематикою, жанром, типом авторів тощо).

Ознаки, за якими поділяються документи в соціології

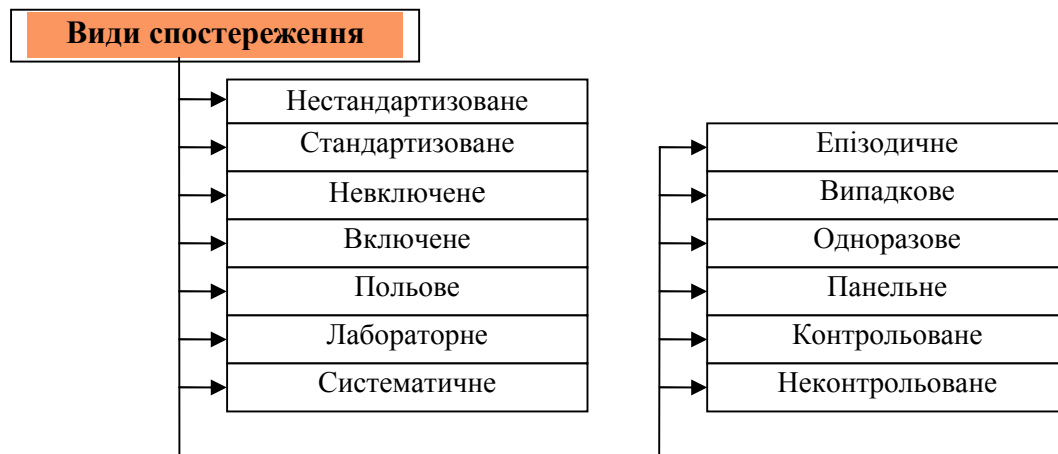

Метод спостереження

Спостереження – планомірне, цілеспрямоване сприйняття явищ, результати якого в тій чи іншій формі фіксуються дослідником, а потім перевіряються. При цьому збирається та фіксується за допомогою технічних приладів (кінокамера, фотоапарат, магнітофон, телевізійна та інша техніка) лише та інформація, яка може бути використана для опису, а потім і для пояснення досліджуваної проблемної ситуації. Об'єктами спостереження можуть виступати окремі індивіди, різні спільноти й групи, засоби їхньої діяльності.

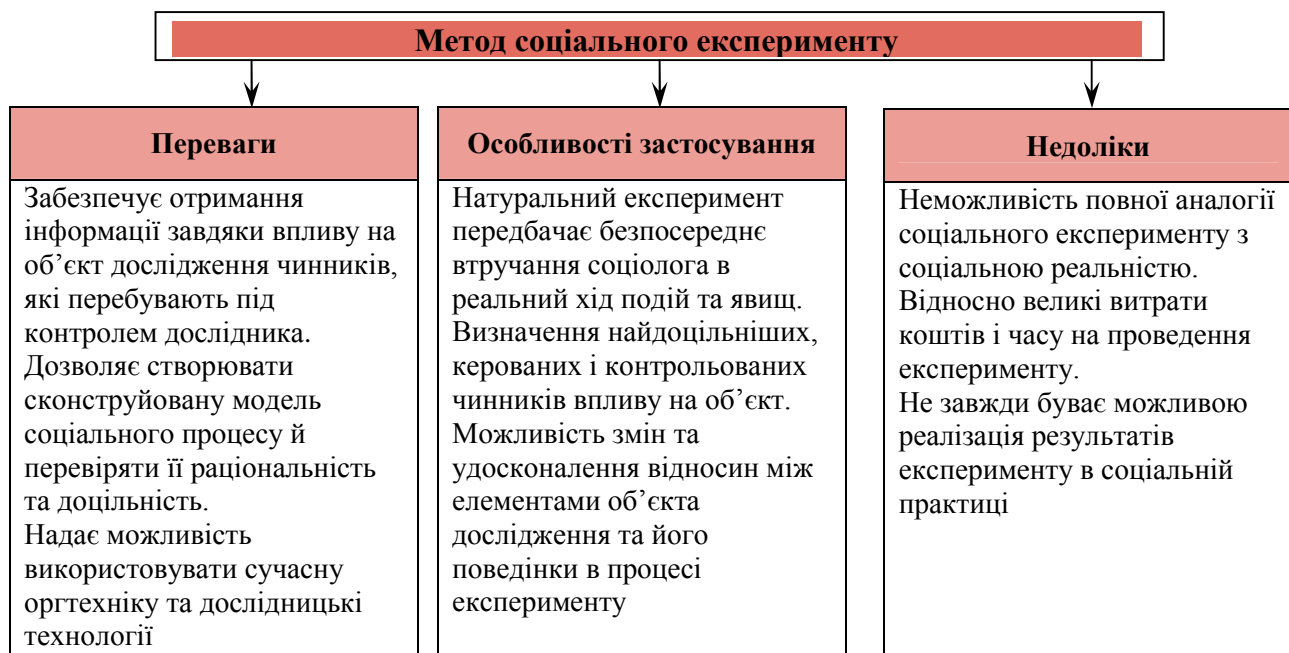
Метод спостереження		
<p>Переваги</p> <p>Оперативність отримання інформації. Відносна дешевизна, не потрібен складний інструментарій. Можливість використання в пошукових дослідженнях</p>	<p>Особливості застосування</p> <p>Подія та спостереження за нею здійснюються водночас. Безпосередній контакт соціолога з об'єктом дослідження. Цілісність сприйняття, єдність раціонального та емоційного в процесі спостереження. Спостереження може бути складовою частиною інших методів</p>	<p>Недоліки</p> <p>Локальність явищ, за якими ведуть спостереження. Як правило, неможливі повторні спостереження досліджуваних подій. Інформація переважно про дії людей. Практично відсутня інформація про цілі, мотиви, цінності. Спотворення даних через «зараження» стереотипами групи, яка підлягає спостереженню</p>

Залежно від мети і завдань соціологічного спостереження, становища та ролі спостерігача у ситуації, яка вивчається, а також за рівнем формалізації досліджуваної процедури і відповідно до організації можна виділити декілька видів цих спостережень:

Соціальний експеримент

Соціальний експеримент – це метод соціологічного дослідження, який дозволяє отримати інформацію про якісні зміни показників соціальної діяльності досліджуваного об'єкта внаслідок введених дослідником нових експериментальних факторів, що ним контролюються.

Польовий експеримент – вид соціального експерименту, при якому дія соціального фактора на досліджуваний об'єкт відбувається у реальній ситуації при збереженні звичайних характеристик і зв'язків цього об'єкта (студентської групи, політичної організації тощо).

Лабораторний експеримент – це вид дослідження, за якого експериментальний фактор введено дослідником у штучну ситуацію, тобто об'єкт, який вивчається, перебуває у ситуації, що влаштовується спеціально для цього експерименту. Внаслідок цього вся ситуація стає більш керованою.

Вибірковий метод у соціологічному дослідженні

Вибірковий метод у соціологічному дослідженні – дослідницька процедура, яка забезпечує найбільш оптимальний вибір для опитування певної чисельності осіб з найменш можливими помилками вибірки та найбільш можливою надійністю отриманих емпіричних даних. Такий метод виходить з допущення, згідно з яким результати опитування лише частини населення можуть бути поширені на все населення країни чи певної території (це ж саме може стосуватися і певної спільноти).

Вибіркова сукупність – визначена частка індивідів або ситуацій, взятих з великої кількості людей (ситуацій), які в соціологічному дослідженні репрезентують усю групу в цілому.

Генеральна сукупність – це сукупність усіх можливих соціальних об'єктів, які вивчаються за програмою соціологічного дослідження.

Репрезентативність – здатність вибіркової сукупності відтворювати характеристики всього досліджуваного об'єкта. Репрезентативність забезпечується дизайном вибірки та розрахунком найменшого її обсягу, який може забезпечити найбільшу точність отриманих результатів.

Дизайн вибірки – це спосіб її конструювання, який визначається двома головними обставинами: характеристикою генеральної сукупності та метою

дослідження. Найчастіше у соціологічних дослідженнях використовуються такі типи вибірок: стихійна, випадкова (ймовірна), квотна (стратифікована).

Стихійна вибірка – коли до вибіркової сукупності попадають об'єкти за принципом бажання, добровільності, доступності. Цей тип вибірки найменшою мірою забезпечує репрезентативність дослідження.

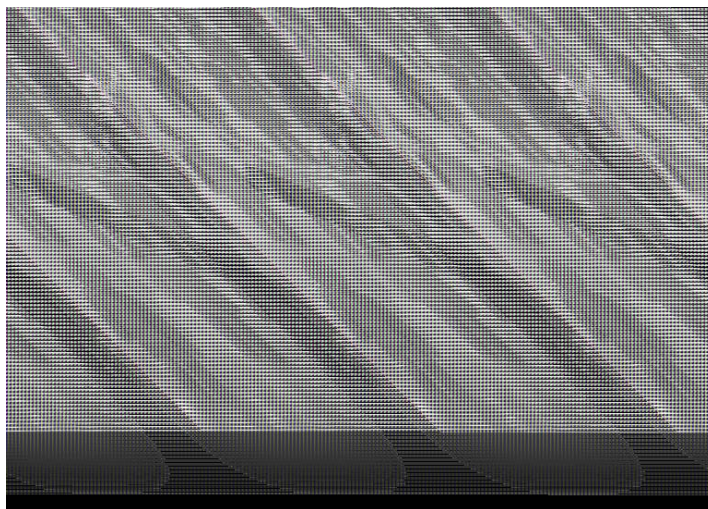
Випадкова вибірка (ймовірна або механічна) – забезпечує кожній одиниці генеральної сукупності однакові можливості попадання у вибірку сукупність. Це можливо зробити, якщо всі елементи генеральної сукупності звести до єдиного списку та через однакові інтервали відібрати необхідну кількість респондентів.

Квотна вибірка (стратифікована, районована) передбачає попередню побудову «моделі» генеральної сукупності. Далі складаються «квоти», тобто окремі соціальні ознаки, характерні для генеральної сукупності. Наприклад, до генеральної сукупності входять 89% чоловіків та 11% жінок. Це означає, що і у вибірковій сукупності повинна бути та ж сама пропорція. Кількість ознак, що попадають у квоту, не повинна перевищувати чотирьох, найбільш значущих для конкретного дослідження (наприклад: стать, вік, соціальний стан респондентів).

Помилка вибірки – відхилення статистичної структури вибірки від структури генеральної сукупності. Помилки бувають випадкові й систематичні. Останні найбільш небезпечні, оскільки пов'язані з помилками в проектуванні вибірки (наприклад, чоловіків у генеральній сукупності – 60%, а у вибірковій сукупності – 30%).

Методи аналізу та обробки соціологічної інформації – способи приведення емпіричних даних, здобутих у ході соціологічного дослідження, до вигляду, більш придатного для змістовного аналізу.

З точки зору використання методів можуть бути два види обробки соціологічної інформації: ручний і комп'ютерний (з використанням засобів обчислювальної техніки – програм «ОСА», «Соціолог», «SPSS»).

Додаткова література:

1. Теория ошибок в массовых опросах (Видео) <http://postnauka.ru/video/31207>